

МОДЕЛИ ЗА НАБАВЯНЕ НА САКРАЛНОСТ: НЕБЕСНИТЕ КАМБАНИ НА КРЪСТОВ

Константин Рангочев

Асоциация за антропология, етнология и фолклористика „Онгъл”

1.0 „Е.Б.: ... Пък баща ми пък, Небеснитъе камбани беше чувал.

К.Р.: На Кръста?

Е.Б.: На Кръста. Там още по-силно. ... И той се удостоил, моя татко: – Та ги чух, вика. То ни са месат, не прилича на зъмното.”¹

1.1 Връх *Кръстов*² се намира на шест км от с. Борово, Източен Рупчос³ и има надморска височина от 1413 м. *Кръстов* се намира на рида Градище, на който има много средновековни руини. Местните предания от с. Борово⁴ говорят, че на *Кръстов* е имало голям средновековен манастир с чудотворна икона, в която е бил вграден част от Честния кръст на Иисус Христос. Иконата била пренасяна всяка година с литийно шествие на Кръстовден до Бачковския манастир „Успение Пресв. Богородици”, преспивала там и била връщана обратно на другия ден.

1.2 Култовият център *Кръстов* е уникален с това, че за около седемдесет години той се превръща от топос, сакрален само за региона около него (селата Борово и донякъде Мостово, Белица и др.) в сакрален център с национално значение. 1 „Е. Б.: Ние не го много уважавахме тоя ден – Кръстовден. Нижехме си тютюн, обаче все нещо ще се случи – ще се убадеш, я друго. А после се чу историята. Дотогава имаше само грамада. А като донесоха Кръста, заровиха, заградиха.”⁵

1.3 Въпреки християнския си характер и преди, и сега, *Кръстов* се счита от местното население, изповядващо мохамеданска религия, за култов център, в определена степен общ за двете конфесии. На *Кръстов* християнството и мохамеданството съжителстват безконфликтно. За изповядващите мохамеданството в района е важна преди всичко сакралността на топоса, а не толкова неговата конфесионална принадлежност. Важно е да се подчертае, че *Кръстов* реализира типичната за Източен Рупчос сакрална пространствена схема: I. *Сакрално* (високо, култов топос): *Гергя* над с. Дряново (българи мохамедани), *Боже име* над с. Югово (българи християни) и др. II. *Профанно* (среда, населено място). III. *Отвъдно* (ниско, гробище): гробището на с. Дряново, гробището и Костницата на с. Югово и др. (Рангочев 1999: 227- 230)

2.0 Съвременната трансформация на *Кръстов* от регионален към общобългарски център получава и лексикален израз – новостроящият се манастир е наречен „Света Троица – Кръстова гора”. Притежателното (за

¹ Запис от 08.07.1993 г, с. Борово, общ. Лъки, зап. К.Рангочев – Архив на Асоциация "Онгъл" (ААО).

² В диалекта на жителите на Горен Рупчос този сакрален топос е номиниран със сакронима *Кръстов*. Двухлексмният сакроним *Кръстова гора* се налага в началото на 90-те години, когато започва строителството на това място на манастир „Света Троица – Кръстова гора”. Тогава за игумен на манастира е назначен енорийският свещеник на с. Нареченски бани отец Василий Аринински, роден 1928 г. в с. Павелско, общ. Чепеларе.

³ Източен Рупчос териториално съвпада с днешната общ. Лъки, Пловдивска област.

⁴ ААО – с. Борово, Папка I, 1993 г.

⁵ Запис от 04.08.1994 г., с. Борово, общ. Лъки, зап. Н. Ненов – ААО.

местното население) *Кръстов* се трансформира в по-книжовното, по-официалното словосъчетание *Кръстова гора*.

2.1 Всъщност в случая е налице важна пресемантизация на сакронима. *Кръстов* е субстантивирано прилагателно име (отразяващо притежателност), използвано за номиниране на един връх на билото *Градище* в *Кръстата гора*⁶ – двулексемен средновековен ороним за Средните Родопи. Успоредно с това става превръщане на *Кръстов* от локален култов топос в сакрален център с общобългарско значение, а *Кръстова гора* започва да номинира един връх от Средните Родопи. Но неговото значение вече далеч надхвърля територията на планината Родопи, което се изразява и с неговата преноминация⁷. По аналогичен начин след началото на 90-те години откривателят и основателят на *Кръстов* (според външни за региона автори⁸) – *Йорданчо*⁹ (именован с умалително), се превръща в *брат Йордан*¹⁰, дори се издига неговият социален статус – става монах от Бачковския манастир. „А.Б.: Хиляда деветстотин трийсе и пета година дойде тук един брат Йорданчо, бил е монах в Бачковския манастир. Той е идвал в Борово при калеко ми Димитър Данчев, той беше черковен настоятел, и тука (т.е. на "Кръстов" – б. м. – К.Р.) беше черковен настоятел. Аз – детенце на 7-8 години, а той – слаб, висок, с брадичка. Калеко му казал за тая местност и Йорданчо казал: „Че аз я търся тая местност *Кръстова гора*.”¹¹

2.3 Особено е показателна трансформацията на заглавията на двете издания на книгата за *Кръстов*: А. Корица – „Кръстова гора”. Заглавна страница – „Алилуя на хълма. Св.Троица – Кръстова гора” (Кръстова гора 1994) В. Корица – „Родопският Йерусалим. Кръстова гора. Заглавна страница – „Родопският Йерусалим” (Родопският Йерусалим 1996). Всъщност тези външни лексикални трансформации, чрез преноминиране набавят недостигащата сакралност за превръщане на *Кръстов* в национален сакрален център.

⁶ Не е напълно ясно, но *Кръстата гора* като ороним на Средните Родопи вероятно влиза в диалекта на жителите ѝ и под влияние на поп Глигорко (йеромонах Григорий), монах от Ватопедския манастир в Света гора Атон, изпратен за свещеник в с. Горно Дерекьой (дн. с. Момчиловци) през 1838 г., където останал до 1872 г. Той е предполагаемият автор на “Исторически бележник” за потурчането на родопските българи (Начев, Ферманджиев 1984: 283). За личността на поп Глигорко вж. Канев 1975: 112-113; Барбов, Манолова, Ставракев 1993: 75-76.

⁷ Срв. от тази гл. точка пророчеството на поп Лигорко (така е бил номиниран в Левочево): „... Ще дойдат лоши времена. Людете ще са изметнат и ще сторят чорквие яхурие (обори). На поповете ще викат гайдурие (магарета). Ще станат страшни войни. Млогу моски (мъже) ще са погубят. Пък вие женските, ага видите панчуга да се чернее, ще са питате: – Айнва дали не е моску? Млогу лоши рапти ще станат по светос. Ала вие само ще чувате, пък хич нема да си изпатите, оти айтува е *Кръстата гора*. Госпуть и света Богородица ще ва чуват и бранят. Вие немойте забаря Госпудя ...” (Барбов, Манолова, Ставракев 1993: 75-76).

⁸ Срв. Бедров 2003, Бедров 2011.

⁹ Йордан Стойчев Дрянков, роден 1908 г. в с. Ковачевица, Неврокопско убит през 1960 г. в лагера “Слънчев бряг” край Ловеч (Кръстова гора 1994: 89).

¹⁰ „Е.Б.: Си повня, аз бех малка, че спа у нас. И беше ей тъй като с брадичка малко и носеше хлябче, сутринта се прекръсти и го даде на кравичкитъе. Той се си носеше хляб. Ей тъй го раздаде, тье бяха на двора вързанъи. Нье ядеше хляба, а го даваше на животнъитъе.” – запис от 07.07.1993 г., с. Борово, общ. Лъки, зап. К. Рангочев – ААО.

¹¹ Запис от 09.07.1993 г., с. Борово, общ. Лъки, зап. С. Петров – ААО.

3.0 Аналогични процеси се наблюдават в менталните механизми на фолклорната вяра. Значението на комплекса *Кръстов* нараства непрекъснато от шестдесет години насам. „Е.Б.: *На Кръстова гора и Бачково смърт се отменя.*”¹² Постепенно *Кръстов* се превръща от тясно регионален в общобългарски сакрален център. „А.Б.: *Идват тук и се лекуват хората. Едно дете проговори тук, довела го тук майка му, на аязмото, измило се, пило и проговорило. Много хора от баба Ванга идват тук, тя ги изпраща.*”¹³ На *Кръстов* можеш да чуеш Небесните камбани:

„Е.Б.: *Обаче тье въряха с много голяма сила и по цяла седмица бяха постили и вечерта, когато запяват полунощна молитвие "И чист съм и живея в чистите сърца" и когато изричат ... има една пьесен, и тогав ги озарява светлина като във вид на ореол върху Кръста и траяла. Много нъещо траяла, към час, ей тъй на. Удостоили се да видят, същевременно. ... Пък баща ми пък, Небесните камбани беше чувал.*

К.Р.: *На Кръста?*

Е.Б.: *На Кръста. Там още по-силно. ... И той се удостоил, моя татко: – Та ги чух, вика. То ни са месат, не прилича на зъмното.*”

Но само онзи, който е праведен, "чист", пости и т.н. може да чуе и види.

„Е.Б.: *Обаче много хубаво когат идъетъе да постите. ... И за Свети Иван Рилски нъе може, той бил постник. И пак когат да му целуваши мощитъе, пак. Така съм го чувала, дъе.*”¹⁴

4.0 Важно е да се отбележи, че „Небесните камбани на *Кръстов*” реализират един изключително древен архаичен модел за почти пълната еквивалентност на Макрокосмоса с Микрокосмоса. Другояче казано – съществуват редица текстове, в които се откриват множество сакрални християнски оними, с които обаче са номинирани части на човешкото тяло¹⁵. В тези текстове се откриват „Ерусалимските камбани”, които всъщност са земния аналог на „Небесните камбани”¹⁶.

5.0 Явно е, че описаните трансформации и промени се осъществяват на две йерархично подчинени и свързани нива: А. Сакрално и В. Езиково. Сакралното ниво е по-важното и предхожда по значение и времепроявление езиковото. И това е така, защото основните трансформации са в менталните механизми, които конституират фолклорното православие, а следващият етап е тяхната вербализация. За *Кръстов* тези процеси стартират през 20-те години на ХХ век, но получават съответния езиков израз едва след шест – седем десетилетия. В заключение трябва да се подчертае, че описаните процеси в менталните механизми на фолклорното православие са предизвикани от необходимостта за компенсаторно набавяне на сакралност като стремеж за преодоляване на духовната, етническата, икономическата и т.н. криза след Първата световна война.

¹² Запис от 09.07.1993 г., с. Борово, общ. Лъки, зап. С. Петров – ААО.

¹³ Запис от 09.07.1993 г., с. Борово, общ. Лъки, зап. С. Петров – ААО.

¹⁴ Запис от 08.07.1993 г., с. Борово, общ. Лъки, зап. К. Рангочев – ААО.

¹⁵ Вж. ФЕ1 1993: 194 – „С Моисеевия жезъл през Гетсиманската градина”; ФЕ7 1998: 16-22 – „Сиромайо што го виде егумено да курвуа со една жена”.

¹⁶ Срв. в този план дихотомията „Земен Йерусалим/Небесен Йерусалим”.

Списък на осведомителите:

1. А.Б. – Атанас Георгиев Бедров, роден 1929 г. в с. Борово, общ. Лъки, обр. IV кл., земеделие, клисар на черквата „Св.Троица” на Кръстов.
2. Е.Б. – Елена Костадинова Бедрова, родена 1931 г. в с. Борово, общ. Лъки, обр. VI кл., земеделие.

Литература:

- Барбов, Манолова, Ставракев 1993:** Барбов, Ст., Манолова, М., Ставракев, Ив. Левочево. Селище от древността. Историческа част, Пловдив.
- Бедров 2003:** Бедров, И. История на Борово, Средните Родопи, София.
- Бедров 2011:** Бедров, И. Кръстов. Кръстова гора, София.
- Канев 1975:** Канев, К. Миналото на Момчиловци, София.
- Начев, Ферманджиев 1984:** Начев, В., Ферманджиев, Н. Писахме да се знае. Приписки и летописи, София.
- Рангочев 1999:** Рангочев, К. Сакралната топонимия и сакралното пространство на селата в Горен Рупчос. – В: Rhodopica. г. II, 1999/1, 227 - 230.
- Кръстова гора 1994:** Кръстова гора. Алилуя на хълма, Асеновград.
- Родопският Йерусалим 1996:** Родопският Йерусалим, Асеновград.
- ФЕ1 1993:** Фолклорен еротикон. т. 1, София.
- ФЕ7 1998:** Фолклорен еротикон. т. 7, София.

MODELS OF SACRALITY ACCUMULATION: THE CELESTIAL BELLS OF KRASTOV

Konstantin Rangochev

ONGAL Association for Anthropology, Ethnology and Folklore Studies

Abstract

The celestial bells at Krastov reproduce a very archaic model of equivalence between the Macrocosm and the Microcosm. The observed phenomena belong to two hierarchically linked levels: A. A sacred level and B. A linguistic level. The sacred level, which is historically older, is semantically more important than the linguistic level. The mental mechanisms establishing folk orthodox Christianity belonged to the sacred level, while in the following linguistic level they were verbalized. According to Krastov those mental processes were initiated in the 1920s, but they received verbal expressions 6-7 decades later (in the linguistic level). The processes being part of the mental mechanisms of folk Christianity were induced by the necessity of sacrality accumulation as an urge to overcome the spiritual, ethnical, and economic crisis in Bulgaria after the World War I.